

ТЕОРИЯТА И ПОЛИТИКАТА НА СЪВРЕМЕННИЯ ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ

На 6 ноември 2009 г. Икономическият институт на БАН организира научно-теоретична конференция на тема “Проблеми на теорията и политиката на икономическия растеж”. Тя беше едно от събитията, посветени на 60-ата годишнина на института. На конференцията присъстваха представители и от други звена на БАН – Института по социология, Центъра за изследване на населението, Института по история, а също колеги от УНСС, Нов български университет, Стопански факултет на СУ “Кл. Охридски”, Института за икономическа политика, Европейския колеж по икономика и управление – Пловдив, Бургаския свободен университет, Пловдивския университет “Паисий Хилендарски”, както и представители на медиите.

Форматът на конференцията предполагаше да се изнесат ограничен брой доклади върху важни актуални и допълващи се теми, за да се потърси по-обобщено мнение по голямата тема за развитието на теорията и политиката на икономически растеж през последните десетилетия и отражението им в наши дни, вкл. в условията на световната криза.

Първият доклад, изнесен от организатора на конференцията *ст.н.с. д-р ик.н. Росица Рангелова* (Икономически институт на БАН), беше на тема “Съвременни измерения на икономическия растеж”. Тя направи въвеждението, че докато в началото на 90-те години на XX век в България доминираха явления, свързани със смяната на политическата и икономическата система в страната, и растежът се оценяваше в неговото отрицателно измерение, в света се развиха и предлагаха идеи, които промениха радикално вижданията за теорията и политиката на икономическия растеж. Може би това е основната причина, поради която вниманието на нашите учени остана повече или по-малко встрани от протичащите дискусии и изследвания в международното научно пространство. А проблемите за икономическия растеж са най-основните за икономиката на дадена страна и засягат по-пряко или не толкова пряко и останалите въпроси на икономическата теория и практика. Според авторката е наложително учените в страната, които работят по проблемите на теорията и политиката на растежа, да дискутират въпросите на растежа и да формират определен кръг, чрез който да се влияе върху занимаващите се с различни аспекти на икономиката, върху управляващите, бизнеса и върху общественото мнение като цяло.

Изходно начало на доклада е, че от края на първата половина на XX век до днес се наблюдават три последователни вълни на интерес към моделите на растежа. Първата е свързана с възникването и развитието на *неокейнсианските модели* на икономическия растеж; втората - с *неокласически модели*, за чието начало се смята работата на един от най-видните

й представители Р. Солоу (1956 г.) и третата вълна се забелязва от средата на 80-те години на XX век и се свързва с т.нар. *ендогенни модели*. Целта на доклада е да се открият ограниченията на неокласическия модел и да се обоснове необходимостта от появата на ендогенните модели. Затова, след като бяха дадени най-общите характеристики на неокласическия модел (постоянна възвръщаемост от мащаба, намаляваща пределна производителност на капитала, намаляваща възвръщаемост на факторите за производство, взаимозаменяемост между факторите труд и капитал, екзогенно определен технологичен прогрес, растежът се разглежда в затворена икономическа система и т.н.), бяха разгледани две основни възражения на автора по отношение на този модел. *Първото* се отнася до характера на общата факторна производителност (ОФП или остатъкът на Солоу) и желанието тя да бъде "разгадана", т.е. да бъде представена като по-конкретен набор от компоненти. За целта са приведени две групи аргументи - от гледна точка на иконометричната теория и от гледна точка на сегашните разбирания за технологичните промени. *Второто* възражение се свързва с въпроса след като всяка по-слабо развита страна теоретично има възможност да постигне по-бърз растеж от развитите държави и да ги догони по равнище на доходи, защо това не се приема като общо явление? Днес се наблюдава общо за страните повишаване на равнището на доходи, но и увеличаване на разликите, което е предизвикано главно от по-бързото нарастване на доходите в развитите страни и по-бавното на тези в слабо развитите. В модела на Солоу липсва отговор на въпроса как може да бъде съгласуван фактът на непрекъснато нарастващото равнище на БВП с идеята за намаляващата възвръщаемост на производствените фактори. Отсъства анализ на причините, които генерират разликите в равнището на икономическо развитие по страни и региони, които разлики намират израз и в разрыва в капиталointензивността и продуктивността на факторите.

Новата теория на ендогенните модели поставя ударение върху ефектите от технологичния прогрес и обществената политика, които водят до *нарастваща възвръщаемост в дългосрочна перспектива*. Инвестициите, независимо дали са направени в човешки или физически капитал, водят до увеличаване на продуктивността. Натрупването на човешки познания - предавани чрез поколенията и придобивани през човешкия живот - не може да се свърже логично с намаляваща възвръщаемост. Казано по друг начин, *при започнал икономически растеж има фактори, които могат да допринасят за непрекъснатото му увеличаване*. Тази теория обяснява защо конвергенцията не се състоя. Защото има полезни външни ефекти от натрупването на капитал, които надвишават действието от вредните последствия от увеличаване на пропорцията капитал/труд. При това положение маргиналната производителност на капитала не намалява с увеличаване на БВП на човек от населението, в резултат от

което богатите страни се развиват по-бързо от бедните. Така първите остават богати, а вторите – бедни. За намаляване на разрыва в технологичното развитие между тях в ендогенните модели се залага на ендогенните източници на растеж и технологичния прогрес и по-специално на важността на инвестиране в човешкия капитал и преливащите (spill-over) ефекти на физическия капитал. Технологичното равнище може да бъде повишено и в по-слабо развитите страни, като ефективността на този процес зависи от капацитета за абсорбиране или “социалната способност” (social capability). *За да догонят жизнения стандарт на богатите, бедните страни трябва да са в състояние да сменят детерминантите си на устойчив растеж.* Тези детерминанти включват широк набор от променливи, отразяващи състоянието на човешкия капитал, политическата стабилност, развитието на институциите, външноикономическите отношения, провежданата политика и др.

Промяната в модела на растежа предполага изменения в детерминантите му. В случая те се изразяват, най-общо казано, в следното: разширяване на обхвата им в социално-икономически план и съответно увеличаване на броя на променливите в уравнението. Оттук произтичат редица особености на емпиричните анализи на базата на междустранови данни за растежа на БВП за голям брой страни по постоянни цени за дълъг отминал период; много от вероятните да бъдат включени в анализа детерминанти на растежа не са пряко измерими; няма строго установен модел, на базата на който да се получават оценяваните уравнения, и т.н. В заключение бяха дадени изводи по отношение на развитието на теорията на икономическия растеж, промяната в разбирането за неговите детерминанти; емпиричните доказателства; необходимостта от по-адекватна статистическа база и насоки за бъдещи изследвания.

В доклада на *ст. н. с. / ст. д-р ик. н. Атанас Леонидов* (Икономически институт на БАН) на тема “Проблеми на теорията и политиката за икономическия растеж в развитите страни” са разгледани основни концептуални аспекти, имащи отношение към: *първо*, разкриване на различието между икономическия растеж и икономическото развитие; *второ*, определяне на политиката на растежа като специфична и по-зряла форма на държавна намеса в стопанския живот на макроравнище; *трето*, представяне на нееднаквите схващания на неокласическите и неокейнсианските икономисти за нейния обхват и компоненти (на примера на Е. Денисън и А. Медисън); *четвърто*, подчертаване на взаимноизключващия се характер на становищата на неокласиците и неокейнсианците (от гледна точка на М. Фридмън и Д. Тобин) относно възможността и желанието да бъдат осъществявани специални мерки за стимулиране на икономическия растеж от правителствата. Значително място е отделено на представяне на ендогенната теория на растежа, главно на базата на модела на П. Роумър

(1990 г.), на нейните две фундаментални предпоставки – за ендегенността на техническия прогрес и нарастващата възвръщаемост. В центъра на анализа е осмислянето на процесите, довели до смяна на модела на растеж с кризисен и цикличен модел на развитие в резултат от сегашната финансова и икономическа криза в световното стопанство. Направен е паралел между съществуващата криза и Голямата депресия от 30-те години на миналия век, като изводът е, че светът е изправен пред сложна и комплексна ситуация със значително по-голяма степен на неопределеност от гледна точка на перспективите на стопанския растеж. Поставен беше въпросът дали излизането на преден план на проблемите на краткосрочното развитие няма да доведе до отслабване на интереса към въпросите за икономическия растеж в теорията.

Докладът на доц. д-р Вера Пиримова (УНСС, катедра “Икономикс”) “Теорията за бизнес-циклите в теориите за растежа” е свързан по-тясно със сегашната реалност на световна икономическа криза и ситуацията в България.¹ В основата на доклада е *приложимостта на кейнсианската методология*, която на съвременния етап се прилага все повече за разработване на проблемите на бизнес-цикъла. Тя се развива в съответствие с новите проявления на растежа и модифицираната роля на неговите основни и допълнителни фактори, които се разгръщат постепенно от формата на екзогенни в ендегенни модели на конюнктурния цикъл. След основополагащия модел на Дж. М. Кейнс през 30-те години на миналия век в два алтернативни варианта бяха съставени моделите на П. Самуелсън, А. Филипс, Дж. Хикс и Р. Харод, които по същество са екзогенни, докато сред ендегенните особено значение има моделът на Н. Калдор.

В кейнсианската методология има няколко теоретични предпоставки за анализ на различна макроикономическа динамика, за систематизиране на предпоставки за ускоряване или потискане на растежа и те са следните:

Първо, в основата на редица кейнсиански модели е поставен проблемът за определяне на *оптималния темп* на растежа, който се асоциира със съотношението между планиран (желан) и реализиран (фактически) темп на нарастване на БВП. Това означава признаване на нестабилността на макроикономическата динамика.

Второ, кейнсианските концепции се отнасят за периоди с краткосрочна до средносрочна продължителност. Предимствата на по-кратките периоди са във възможността да се открият по-ясно главните области на поява и разпространение на експанзионарни или рецесионни тенденции.

Трето, кейнсианските методи и модели на растежа съдържат някои условни предположения, ориентирани например към индивидуални психологически особености в поведението на икономическите субекти (потребители).

---

¹ Докладът ще бъде публикуван в сп. “Икономическа мисъл”.

телите) или планирани величини на някои елементи на съвкупните разходи (инвестициите). Това им придава актуалност, защото през последните години се отдава все по-голямо внимание на субективните предпоставки на растежа.

Четвърто, в съвременността отделни елементи на съвкупните разходи показват по-чести колебания. Сравнително постоянен може да остане размерът на правителствените разходи, които се определят в рамките на фискалните мерки и всеки утвърден държавен бюджет. Инвестиционните разходи в частния сектор стават по-чувствителни към лихвените проценти, към изненадващи сривове на вътрешните или международните финансови пазари и към очакванията на бизнеса.

Пето, основен източник на икономическия растеж е увеличаването на инвестициите, което води до въвеждане в действие на ново и модернизирано производително оборудване. Моделната конструкция от кейнсиански тип обаче е съобразена предимно с обема на инвестициите и е почти изцяло абстрахирана от качествените характеристики и степента на използване на техниката.

Шесто, особено значение има отношението на домакинствата към прираста и разпределянето на разполагаемия доход между потребление и спестяване. То е индивидуално и психологически предпоставено, като показва силна циклична и инфлационна чувствителност.

Седмо, отклоненията от равномерното нарастване на БВП не се отричат в доразвитието на кейнсианските модели след 50-те и 60-те години на миналия век. На временните спадове в БВП се гледа като етап на "изчистване и съживяване", след който се очаква обновена икономическа активност и по-високи темпове на растеж.

Осмо, за да се избягнат колебанията, източник на конюнктурна нестабилност на растежа, в моделите се взема под внимание очевидно необходимата и подходяща насочена икономическа политика. Резултатите от нейното прилагане се отчитат и пряко чрез променливата величина на разходите в държавния сектор, които се направляват съобразно текущата икономическа ситуация и достигнатата фаза на цикъла. В страни или периоди, характеризиращи се с по-значителни реструктурирания, лагът на ефектите се забавя и удължава, а правителствените въздействия невинаги са в предвидените кейнсиански насоки.

Дадените теоретични постановки бяха използвани, за да се анализира развитието на българската икономика през последните двадесет години и днес.

Докладът на д-р Ралица Симеонова-Ганева (Стопански факултет на СУ "Св. Кл. Охридски) беше на тема "Човешкият капитал в съвременната теория и емпирика на икономическия растеж".² В него се излиза от

---

² Докладът ще бъде публикуван в сп. "Икономическа мисъл".

постановката, че натрупването на човешки капитал води до увеличаване на ефективността, производителността и иновациите, като по този начин допринася значително за икономическия растеж на микро- и макро-равнище. Целта на доклада е да систематизира и обобщи развитието на теоретичните и емпиричните модели през последните двадесетина години, както и да представи основните изводи и резултати по отношение на установеното влияние на човешкия капитал върху икономическия растеж. Беше представена класификация на съвременните модели на икономически растеж, включващи производствения фактор "човешки капитал". Моделите са разграничени в зависимост от използвания подход за анализ, както и от механизма на влияние на човешкия капитал върху растежа. Основната разлика в теоретичните подходи за оценка на влиянието на човешкия капитал върху икономическия растеж се състои в предположенията за механизмите за създаване на човешкия капитал. В първите модели човешкият капитал е създаден чрез производствена функция. В следващите модели създаването на човешкият капитал зависи от този на предходното и следващото поколение, от човешкия капитал на учителите, усилията на родителите и учителите, вродените умения и таланти и др. Освен това, аналогично на физическия, човешкият капитал се изхабява. След това фокусът е поставен върху иконометричното моделиране и емпиричните оценки на ефекта, който човешкият капитал оказва върху икономическия растеж според основни изследвания и резултати както в неокласическите, така и в ендогенните емпирични модели на растежа. По-конкретно са разгледани: неокласически подход и ендогенен подход; регионални модели и модели, изследващи съвкупности от страни; анализ на времеви редове и пространствени/панелни регресии; регресии на растежа.

На практика е доказано, че увеличаването на човешкия капитал е свързано с положителен ефект върху икономическия растеж поради прякото му участие в макроикономическата производствена функция като отделен производствен фактор. Може да се обобщи, че човешкият капитал влияе върху производството по следните начини: вътрешен ефект от увеличението на човешкия капитал, който води до увеличената производителност на труда на отделните индивиди; външен ефект от увеличението на човешкия капитал, който води до увеличената производителност на всички производствени фактори; технологичния прогрес, който зависи от научноизследователската дейност.

В емпиричните анализи на растежа многократно е потвърдена връзката между човешкия капитал и икономическия растеж. Въпреки това съществуват изследвания, които не успяват да установят статистически значими ефекти на този капитал върху растежа. Възможните причини за липсата на ефект от повишаването на образованието върху растежа са свързани както с наблюдаваната *икономическата среда* в някои иконо-

мики (имат се предвид образователна система, пазар на труда, институционална среда и др.), така и с *използваните статистически и иконометрични подходи*, при които икономистите срещат ограничения в обхвата и качеството на наличните данни за образованието, като в почти всички случаи тези данни се отнасят до количествени образователни характеристики и не отразяват качеството на образованието в отделните страни и години. По тези причини резултатите от иконометричните анализи на база неокласически и ендогенни модели ясно показват, че механизмът на влияние на човешкия капитал върху растежа все още не е ясно прецизиран. Такова прецизиране според д-р Р. Симеонова-Ганева тепърва предстои да бъде направено, след разширяването на обхвата и подобряването на качеството на статистическите данни, както и в хода на предстоящото развитие в теорията на ендогенния растеж.

Докладите провокираха определени въпроси от страна на присъстващите и се породиха дискусии за действието на отделни фактори върху икономическия растеж, темата за икономически растеж и икономическо развитие, икономическия растеж в условията на сегашната криза и др.

Ст. н. с. д-р ик. н. Росица Рангелова